

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 35 Volume: 7 Issue: 35

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**'ADNÎ'NİN PENCERESİNDEN ŞEMS-İ TEBRİZİ
ŞEMS-İ TEBRİZİ FROM THE WINDOW OF ADNÎ**

Eda TOK*

Öz

17.Yüzyıl Mevlevî şairlerinden biri olan 'Adnî Receb Dede Divanı'nda Mevlânâ ve Mevlevîliğe dair birçok unsura rastlanmaktadır. Bunlardan biri de Mevlevîlerce ayrı bir yere sahip olan Şems-i Tebrîzî'dir. Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ denilince ilk akla gelen isimlerden biridir. 'Adnî de Mevlevîlerce bu denli önemli olan Şems'e divanında uzunca bir kaside yazmış ve onun çeşitli hususiyetlerinden bahsetmiştir. Biz de çalışmamızda 'Adnî'nin nazarından Şems-i Tebrîzî'yi değerlendirmeye, hangi vesilelerle söz konusu edildiğine bakmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: 'Adnî, Divan, Şems-i Tebrîzî.

Abstract

Adnî Receb Dede, one of the 17th century Mevlevi poets, includes many elements relating to Mevlânâ and Mevlevî in his Divan. Şems-i Tebrîzî who has a seperate place in his Divan is one of them. Şems-i Tebrîzî is the first name that comes to mind when Mevlana is mentioned. 'Adnî wrote a long eulogy to Şems-i Tebrîzî who has such an important place in his Divan and mentioned about his various characteristics. In our study, Şems-i Tebrîzî will be assessed from the gaze of Adnî and it will be tried to be found through which occasions he was mentioned.

Anahtar kelimeler: 'Adnî, Divan, Şems-i Tebrîzî.

Giriş

Asıl adı Receb olan Adnî Selanik vilayeti mülhakından Serez (Siroz) şehrinde doğmuştur. Kaynaklarda babasının ulemâdan olduğu kayıtlı olan Adnî iyi bir tahsil imkânı bulmuş, genç yaşında memleketinde ilim ve faziletiyle seçkin bir yere ulaşmıştır. (Esrar Dede, 2000: 350; Göre, 2004: 21) Serez dergâhı şeyhi Ramazan Dede'den el alıp külâh giyip çileye girmiş, istidatlı olmasından dolayı da Ramazan Dede'nin vefatında yerine oturmuştur. (Ali Enver, 2010: 215) Burada bir süre sâliklere müridlik yapan 'Adnî, eskiden beri gönlünde olan istek üzerine âşıkların Kâbesi Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret etmek için orta yaşlarında Konya'ya gitmiştir. Orada gönül dostlarıyla gece gündüz bir araya gelerek sohbetlere katılmış, bazen Şemseddün-i Tebrîzî'nin bazen de Sultânü'l-Ârifin Mevlânâ'nın dergâhında Mesnevî tedrisi ile meşgul olmuştur. 'Adnî Konya'ya gittiğinde hilafet makamında Abdulhalim Çelebi bulunmaktadır ki bu dönem Vâiz Vâni Mehmet Hoca'nın ikbal devrine rastlar. Vâni'nin ortaya çıkmasıyla Fakıların aşırı taassuba dayalı düşünceleri tarikat ehli için felaketlerin başlangıcı olmuş; raks ve semâ'nın yasak edilmiş, özellikle Mevlevî semâ'sı bu yobazları çok rahatsız etmiştir. Bu dönmede sadrazam Kara Mustafa Paşa, Vâni Üngürüs'ün faaliyetlerini engellemek ve 'Adnî'nin görüşlerine başvurmak için onu İstanbul'a davet etmiştir. Vâni'nin zulmü 'Adnî'nin de göstermiş olduğu manevi destekle engellenmiştir. 'Adnî İstanbul'dan Edirne'ye daha sonra da buradan Gelibolu'ya giderek Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Ağazâde'nin yanına

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, tok_eda@hotmail.com

geçmiş, oradan da Belgrad'daki Mevlevîhânenin meşihatine görevlendirilmiştir. (Göre, 2004: 22-24)

'Adnî Belgrad Mevlevîhânesi şeyhi iken H.1100-M.1689' da vefat etmiştir. (Göre, 2004: 24; Ali Enver, 2010: 215) Zehra Göre hazırlamış olduğu doktora tezinde 'Adnî'nin hayatı ve edebi kişiliği hakkında geniş bilgilere verdiği için bu bölümde şairin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir.¹ 'Adnî'nin Divân, Nahl-i Tecellî, Şerh-i Kasâid-i 'Urfî ve Kasîde-i 'Adnî olmak üzere dört eseri tespit edilmiştir. Şairin Divânı'nda 38 kaside (2'si Farsça), 1 terakib-i bend, 4 tahmis (3'ü Farsça) ve 313 gazel (1'i Farsça) yer almaktadır. (Göre, 2004: 26-27) Şairin 38 kasidesinin 7'si Hz. Mevlânâ'ya, 1'i Şems-i Tebrîzî'ye, 1'i de Mesnevî'ye, 2'si Abdülhalim Efendi'ye (Mevlânâ Dergâhu postnişini) methiyedir.

Hz. Peygamber'e övgü için yazılan şiirlere na't denildiği bilinmektedir. Ancak edebiyatımızda Hz. Ali, dört halife ya da din uluları ve tarikat şeyhleri için yazılanlara da na't denilmiştir. 'Adnî de Hz. Peygamber'in dışında Hz. Ali, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî ve Mesnevî vasfında yazdığı kasidelere "na't" adını vermiştir. (Göre, 2004: 61-62) Şairin Şems-i Tebrîzî için yazdığı kasidesine geçmeden önce Şems-i Tebrîzî Hakkında kısa bir bilgi vermek yararlı olacaktır.

Şems-i Tebrîzî

Mevlânâ denilince ilk akla gelen isimlerden biri Şems-i Tebrîzî'dir. Şems-i Tebrîzî'nin hiç şüphesiz Mevlânâ'nın hayatında ayrı bir önemi vardır. Şems, Mevlânâ'yı etkileyecek, onun ruhunda fırtınalar koparacak kadar tasavvufî bilgi ve birikime sahip, ilmin ve tasavvufun kemaline ermiş kâmil bir zattı. Coşkulu mizacı, cezbeli haliyle, ilahi nükteleriyle Mevlânâ'yı etkileyen Şems, ondaki cevheri yüzeye çıkarmış; Mevlânâ'nın mürşidi olmaktan ziyade ona bir ayna olmuştur. (Top, 2007: 36-38) Şems hakkında kaynaklarda farklı bilgilere yer verilmiştir. Mevlevî kaynaklarından olmayan Devletşah Tezkiresi onu Hasan Sabbah'ın torunlarından saymaktadır. Eflâkî Tezkiresi ise onu Şemseddîn b. Muhammed b. Ali b. Melekdâd-ı Tebrîzî adıyla kaydetmekte ve bu konuya hiç temas etmemektedir. Molla Camî'ye göre ise Horasan'dan Tebrîz'e gelip yerleşen basit bir dokumacının oğludur. Kim olursa olsun aldığı terbiyeden, garip olmakla birlikte manalı ve hesaplı hareketlerinden onun iyi bir tasavvuf terbiyesi aldığı, birçok mutasavvıfı tanıdığı anlaşılmaktadır. (Çelebi, 2006: 34) Sipehsâlâr, Şems'in daima kerametleri inkâr edip, halktan ve şöhretten kendini sakladığını; bir tacir tavrında ve kıyafetinde olduğunu söylemektedir. (2011: 145) Şems ve Mevlânâ'nın karşılaşması, Şems'in Konya'ya gelişiyle alakalı çeşitli rivayetler anlatılmaktadır. Eflâkî, Şems'in Rum'a, Konya'ya gelişini özetle şu şekilde nakleder:

Şemseddin-i Tebrîzî, Tebrîz'de sepet ve zembil örücüsü olan, aynı zamanda velilikte ve gönül sırlarını bilmekte zamanının bir tanesi olan Ebû Bekir Tebrîzî'nin müridiydi. Şems'in makam ve mertebesi o dereceye ulaşmıştı ki artık bunlarla kanaat etmiyor, daha yüksek bir makam arıyordu. Bunun için yıllarca dünyayı dönüş dolaştı, gezilerde bulundu. Bu yüzden de ona "Şems-i Parende= Uçan Şems" adını verdiler.

Şems bir gece Tanrı'nın tecellilerine gömülüp, mest olmuş bir halde münacatında Tanrı'dan kendi örtülü olan sevgililerinden kendisine göstermesini diler ve Tanrı'dan "İstedığın gibi herkesin gözünden saklı, güzel ve mağfirete nail olmuş can, Belhli Sultanü'l-Ulemâ Baha Veled'in oğludur." cevabını alır. Şems bunun üzerine onun mübarek yüzünü göstermesini diler. Tanrı da "Buna teşekkür borcu olarak ne verirsin?" diye sorar ve Şems "Başımı!" diye cevap verir. Şems'e gerçek amacı ve isteğine ulaşabilmesi için Rum'a gitmesi şeklinde ilham gelir ve Şems'in Konya'ya gelişi bu şekilde gerçekleşir. (2006: 125)

Şems ve Mevlânâ'nın ilk karşılaşması Şam'da olmuştur. (Eflâkî, 2006: 123) Ancak Şems ve Mevlânâ'nın dostluklarının başlangıcı olan asıl karşılaşma Konya'da gerçekleşir. Mevlânâ bir

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. "Zehra Göre, 'Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004."

gün medreseden çıkıp Şems'in kaldığı Şekerciler Hanının² önünden geçerken Şems birdenbire Mevlânâ'nın bindiği katırın önüne geçer, katırın gemini yakalar ve "Ey dünya ve mana değerlerinin sarrafı, Tanrı adlarının bilgini! Söyle. Muhammed hazretleri mi yoksa Bayezid (Bistâmî) mi büyüktü?" diye sorar. Mevlânâ "Hayır, hayır, Muhammed Mustafa tüm peygamberlerin ve velilerin başbuğu ve başkanıdır. Gerçekte büyüklük ve ululuk onundur." der. Şems buna karşılık " O halde Hz. Peygamber 'Yarabbi, seni her türlü eksikten arı duru kılarım, biz seni layık olduğun bir biçimde bilemedik.' Buyurduğu halde Bayezid 'Ben kendimi her türlü eksikten arı duru kılarım. Benim şanımlı ne büyüktür. Ben sultanların sultanıyım.' diyor." der. Mevlânâ cevaben "Bayezid'in susuzluğu bir yudumda dindi ve suya kandı. Ancak Hz. Muhammed susuzluktan yanıyor, bir yudumla doymuyordu. Bayezid, Hakk'ın ilk tecellisiyle kendini nura gark olmuş görüp daha fazlasına bakmazken, Hz. Muhammed Hakk'a her gün daha çok yaklaşıyor, Hakk'ın yüceliğini artarak seyrettiği için de 'Biz seni layıkıyla bilemedik.' buyurmuştur" der. (Eflâki, 2006: 126; Halıcı, 1986: 48-50; Can, 2013: 49) Şems ve Mevlânâ'nın dostluğu bu sözlerle başlamış ve sohbetleri, muhabbetleri her geçen gün artmıştır. Mevlânâ'nın Şems ile tanıştıktan sonra medresedeki dersleri bırakması, halktan uzaklaşıp tüm zamanını Şems'in sohbetine ayırması Mevlânâ'nın kınanmasına sebep olmuştur. Şems'in büyücü, uğursuz olduğu şeklinde çeşitli dedikodular yayılmıştır. Bu duruma dayanamayan Şems, Konya'dan ayrılıp Şam'a gitmiştir. Bu ayrılığın ardından Mevlânâ derin bir üzüntü duymuş ve çevresiyle ilgisini kesip, bir köşeye çekilmiştir. Zamanında ikisini kıskananlar pişman olmuşlardır ve Sultan Veled'in Şems'i arayıp, bulup getirmesini istemişlerdir. Şems, Sultan Veled ile birlikte tekrar Konya'ya dönmüştür. Şems'in dönüşü sevinçle, muhabbetle karşılanmıştır. Ancak bir zaman sonra yine halk ve müridler arasında Şems'le alakalı dedikoduları yayılmaya başlayınca Şems, Sultan Veled'e Mevlânâ'yı kendisinden ayırmak istediklerini, bu defa ortalıktan kaybolduğunda hiç kimsenin izini bulamayacağını söylemiş, 8 Aralık 1247 tarihinde kayıplara karışmıştır. Şems'in akabeti, ortadan kaybolması, öldürülüşüyle alakalı çeşitli rivayetler vardır. (Halıcı, 1986: 53-74; Yeniterzi, 2011: 22; Ceyhan, 2010: 512-514)

Şems'in Sıfatları

Hakikat Güneşi

Çalışmamızın konusunu oluşturan 'Adnî'nin Şems-i Tebrizî vafında yazdığı kaside (K 25) "Na't-ı Şems-i Tebrizî" başlığını taşımaktadır. 91 beyitten meydana gelmiş olan bu kaside aruzun "Mef'ülü/ Mefâ'ülü/ Mefâ'ülü/ Fe'ülün" vezniyle kaleme alınmıştır. Kasidede orijinal bir nesib bölümüne yer verilmiştir.

Şair, kasidenin nesib bölümünde bir çeşit tahkiye yapmış ve karşısında biri varmuşçasına anlatmaya başlamıştır. Bir gece içi geçmiş, uykuya dalmış, rüyasında yolu "kişver-i itlâk" a düşmüştür. Buradaki kavmin hali perişandır, zarar ve faydayı birbirinden ayıramazlar. 'Adnî, onlara doğru yolu gösterecek bir rehberleri olmadığını fark etmiştir. Bu durumu müşahade ederken biri ona gözünü açmasını, hakikat güneşinin doğduğunu söylemiştir. Gözünü açtığı anda karşısında Şems-i Tebrizî'yi gören şair böylece onu methetmeye başlamıştır. (Göre, 2004: 62) Şairin hakikat güneşi olarak nitelendirdiği Şems-i Tebrizî'dir. Güneş anlamına da gelen şems kelimesi, güneş ve Şems-i Tebrizî'yi çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Bir şahs bana dir gözün aç subh-ı safâdan

Seyr eyle tulû' eyledi ol şems-i hakikat (K 25/15)

Bir kişi bana "Zevk sabahından gözünü aç, o hakikat güneşi doğdu, seyret" der.

Tebriz'in Şahı

Şems, Tebrizli olduğu ve Şems-i Tebrizî lakabıyla anıldığı için Tebriz'in şahı olarak nitelendirilmiştir. O adeta şahların baş tacı, izzet makamının padişahıdır:

Nâgâh dokındı gözüme husrev-i Tebriz

² Sipahsâlâr, Pirinç-furûşân (Pirinççiler) Hanı olarak nakleder, s.148.

Ser-tâc-ı şahân pâdişeh-i mesned-i 'izzet (K 25/16)

Birdenbire gözüme Tebriz'in şahı, şahların baş tacı, izzet makamının padişahı göründü.

Zamanının Piri, Şeyhi, Rehberi

Şems'in zamanının piri, şeyhi, önemli bir zatı olduğuna şüphe yoktur. Şems'le dost olanların, onun sohbetine katılanların, onun verdiği bilgiler ışığında Hakk'a, Hakk'ın sohbetine yaklaşılabileceği yaklaşılabilecekleri bildirilmiştir:

Ol pîr-i zamânsın ki sana hem-dem olanlar

Hakkâ ki kılır Hâlık-ı bî-çûn ile sohbet (K 25/47)

O zamanın pirisin ki sana arkadaş olanlar doğrusu eşsiz Allah ile sohbet ederler.

Şems zamanının şeyhidir ve onun müridleri ruhlar, canlar gibi feleğe ulaşabilmek için gayret ederler. Müritlere yol gösteren Şems olduğunda, müritlerin yüksek makama ulaşmak için çaba harcamaları kaçınılmazdır:

Ol şeyh-i cihânsın ki mürîdün olan eyler

Ervâh gibi çerhe su'ûd itmege himmet (K 25/48)

O zamanın şeyhisin ki mürîdin ruhlar gibi feleğe yükselmek için gayret ederler.

Ümmetin En Kâmilî

Şems, Cenab-ı Hakk'ın emirlerine uyan, sünnetleri yerine getiren, Peygamberin beğendiği; halkın en kerim, ümmetin ise en kâmil zatlarından biridir:

Münkâd-ı rûsûm-ı sünen şer'-i peyam-ber

Memdûh-ı nebî Ekrem-i halk ekmele-i ümmet (K 25/25)

Peygamberin getirdiği Cenab-ı Hakk'ın emirleri, sünnetlerin usullerine boyun eğen; peygamberin övdüğü; halkın en kerimi, ümmetin en kâmilî.

Dinin Pınarı

'Adnî, Şems için ezel sırrı ve ebedi sır, Hz. Muhammed'in nuru, dinin pınarı, mezhep ve dinin yüzü suyu ifadelerini kullanarak Şems'i yüceltmıştır:

Sırr-ı ezel ü râz-ı ebed nûr-ı Muhammed

Ser-çeşme-i din âb-ı ruh-ı mezheb ü millet (K 25/23)

Ezel sırrı ve ebedi sır, Hz. Muhammed'in nuru, dinin pınarı, mezhep ve dinin yüz suyu.

Aşağıdaki beyitte ise Şems'in tarikattaki yerine, önemine dikkat çekmiş, tarikattakilerin en şerefli olduğunu ifade etmiştir. Şems Hakk'ın beğendiği kullardan olup İlahi güzelliğin de özüdür. O, fakirlerin yani dervişlerin en büyüğüdür:

Makbûl-ı Hudâ zübde-i hâsân-ı İlâhî

Fahrü'l-fukarâ eşref-i ashâb-ı tarikat (K 25/24)

Hudâ'nın beğenileni, İlahi güzelliğin özü, fakirlerin (dervişlerin) en büyüğü, tarikat halkının en şerefli.

Şems, her şeyin gerçek sahibinin Hakk olduğunun şuurunda olan, kendini madde âleminde soyutlamış, Hakk yolunda ilerleyen Hakk'ın beğendiği kullardandır. 'Adnî'nin de ifade ettiği gibi Şems'in Mevlevilikte ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Hâcet Kiblesi

Şair, Şems'i isteklerin gerçekleşmesi için başvurulan hâcet kiblesi olarak tasavvur etmiş ve onun huzurunda secde ettiğini ifade etmiştir:

Fî'l-hâl huzûrında anun secdeler itdüm

'Âlemlere zirâ ki odur kible-i hâcet (K 25/17)

Hemen şimdi huzurunda secdeler ettim zira âlemlere hâcet kiblesi odur.

Ezeli Nur

Şems, çevresindekileri aydınlatması yönüyle ezeli bir nur, parlaklık olarak tasavvur edilmiştir. Öyle ki Hakk onu insanların parlak alınlarında işaret etmiştir:

Ol şa'ş'a-i pertev-i nûr-ı ezelisin

Hak kıldı anı cebhe-i âdemde işâret (K 25/56)

Hak onu insan alnında işaret etti. (Sen) o ezeli nurun aydınlık parlaklığını.

Âdem kelimesi beyitte Hz. Âdem'i de çağrıştıracak şekliyle tevriyeli kullanılmıştır. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde "Yüce Allah âlemi yaratınca, onu Âdem peygamber ile süslenmiş kıldı. Peygamberimizin nurunu, O'nun (Âdem'in) alnına koydu. Bil ki bu nur Habibimin (Hz. Muhammed'in) nurudur dedi. O nur Âdem'in alnında karar kıldı ve uzun yıllar Âdem peygamber ile beraber kaldı." (Pekolcay, 2005: 29) şeklinde ifade ettiği hadiseye de telmihte bulunulmuştur diyebiliriz.

Hilafet Hükümlerinin Sahibi

Şair, Şems'e Hakk tarafından hilafet hükümleri verildiğini, artık yeryüzündeki ve gökyüzündeki hilafet hükümlerinin Şems'e mahsus olduğunu bildirmiştir:

Mahsûs sana hâkim-i mutlak tarafından

Yirlerde vü göklerdeki ahkâm-ı hilâfet (K 25/66)

Mutlak hâkim tarafından yerlerdeki ve göklerdeki hilafet hükümleri sana mahsustur.

Tabib

Şems gönül dertlerine şifa olması sebebiyle zaman zaman doktor olarak tasavvur edilmiştir. Şems, can ve gönüllerin doktorudur, onun nefesinden hasta gönüllülere sohbet neşesi saçılır:

Sensin o tabîb-i dil ü cân kim nefesünden

Dil-hastelere hâsıl olur neş'e-i sohbet (K 25/52)

Sen o gönül ve canın doktorusun ki nefesinden hasta gönüllere sohbet neşesi hasıl olur.

Şems, gönül ve can ağrısına şifa verdikten sonra artık gönle her hangi bir illetin uğraması mümkün değildir:

Çün renc-i dil ü cânâ şifâ-sâz olasın sen

Ugrar mı dahi dâ'ire-i sineye 'illet (K 25/53)

Gönül ve can ağrısına şifa veren sen olduktan sonra gönül dairesine hiç illet uğrar mı?

Lütfuyla hastalara şerbet sunsa hastalar sıkıntılarına sebep olan tüm şeylerden temizlenirler:

Ahlât-ı küdürât-ı havâdisden olur pâk

Lutfun ki sakîm-i gam-ı dehre suna şerbet (K25/54)

Lütfun dünya derdinin hastalarına şerbet sunsa olayların sıkıntılarına sebep olan şeylerden temizlenir.

Hikmetlerle Dolu Olması

'Adnî, Şems'in hikmetler denizi olduğunu ifade ederek onun ilmine, bilgisine değinmeyi de ihmal etmemiştir. Şems hikmetler denizi olunca tabii ki bu denizin cevherleri ilm-i ledün, dalgaları ise kerametler olacaktır:

Deryâ-yı hikemsin güherün 'ilm-i ledünnî

Pey-der-pey olan mevclerün keş ü kerâmet (K 25/69)

Hikmetler denizisin, cevherin ledün ilmidir. Ardı ardına gelen dalgaların (ise) keşif ve keramettir.

Şems bu kez de hikmet harfleriyle dolu bir deftere teşbih edilmiştir:

Ol defter-i pür-harf-i hikemsin ki vücûdun

İcmâlile tafsîle mahal düşdi tamâmet (K 25/58)

O hikmet harfleriyle dolu deftersin ki varlığını kısa anlatarak açıklamak yerine bütünlük düştü.

Aşağıdaki beyitte de Şems'in marifeti, ilim ve irfanı, hikmeti bir deniz olarak tasavvur edilmiştir. Eğer gönül bu denize girebilirse, oradan aldığı feyizle âleme adeta hikmet fısıkiyesi olur. Yani hikmetler denizinden aldığı hikmetleri âleme yayar:

Bir dil ki bula ma'rifetün bahrine fürce

Kendüm bulur 'âlemlere fevvâre-i hikmet (K 25/42)

Gönül, marifetinin denizine girecek bir yer bulsa kendisi âlemlere hikmet fısıkiyesi (olarak) bulur.

Lütfu, Merhameti, Şefkati

'Adnî, Şems'in lütuf ve merhamet sahibi olduğuna dikkat çekmiş ve ondan lütuf ve keremini dilemiştir. Şair, eve benzettiği sinesinin bela ateşleriyle yandığı söyleyerek Şems'in lütuf ve kerem suyunu sinesine ulaştırıp bu ateşi söndürmesini dilemiştir. Şems'in lütuf ve cömertliği suya teşbih edilmiştir:

Âb-ı kerem ü merhametün lutf it irüşdür

Sinem evini urmada âteşlere mihnet (K 25/73)

Bela, sinem evini ateşlere yakmaktadır. Kerem ve merhametin suyunu lutfet, (bize) ulaştır.

Mahmûr-ı gam-ı sine-i pür-süz-ı güdâzem

Peymâne-i lutfun bana virmez mi ki hâlet (K 25/74)

Eritici ateş dolu olan sinem derdin sersemidir. (Acaba) lütfunun şarabı bana keyfiyet vermez mi?

Şairin sinesi yine ateş doludur ve Şems'in lütfunu ummaktadır. Şems'in lütfu bu kez keyif veren şaraba teşbih edilmiştir.

Mahmûm-ı teb-i âteş-i safrâ-yı derûnem

Kılmaz mı zülâl-i keremün def'-i harâret (K 25/75)

Ateşli, ateşle hararetlenen safranın içiyim. Kereminin güzel, tatlı suyu harareti defetmez mi?

Şair, safrasının ateşler içinde olduğu ifade ederek yine Şems'in kereminden meded ummuştur. Şems'in lütfu, keremi zülâl yani berrak, güzel, tatlı su olarak tasavvur edilmiştir.

Zindân-ı belâ içre giriftâr-ı 'azâbem

Olmaz mı cenabundan 'aceb rahmet ü şefkat (K 25/77)

Bela zindanında sıkıntıya yakalanmışım. Acaba senden rahmet ve şefkât olmaz mı?

Şems'in şefkati de atlanmamış, rahmet ve şefkat sahibi olduğunun altı çizilmiştir. Bela zindanlarında sıkıntıya düşen şair Şems'ten rahmet ve şefkat dilemiştir. Tüm bu beyitlerden Şems'in merhametli, şefkatli ve cömert bir kimse olduğu anlaşılmaktadır.

Kudreti

Şems o denli güçlü kuvvetlidir ki onun karşısında tilki kıymetinden utanır, aslanlar ise sakınıp korkarlar:

Rûbâh bile 'âr ide mikdârlarından

Şîrân mesâf üzre ki senden düşe heybet (K 25/32)

Tilki bile kıymetinden utansın. Savaştaki aslanlar senden sakınıp korksunlar.

Eğer Şems, kudretinden güçsüz kuvvetsiz kuşa lutfetse, o kuş artık güçlü kuvvetli doğanı bile mağlup edebilir:

Pür-pençe-i şeh-bâzı şikest eyleye fi'l-hâl

Lutf itsen eger şâ' ve-i bî-kudrete kudret ('Adnî Kaside 25/33)

Şimdi eğer kudretsiz kuyruk sallayan kuşa kudret lutfetsen pençe dolu doğanı (bile) mağlup eder.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere verilen mübalağalı örneklerle Şems'in kudretine vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki beyitte de eğer Şems güçsüz sivrisineğe kuvvet ihsan etse, o güçsüz sivrisineğin kanadının adeta tuttuğunu koparan kuzey rüzgârı olacağı ifade edilmiştir:

Tâkat-şiken-i bâd-ı şimâl eyleye perin

Feyz itsen eger peşe-i bî-kudrete kuvvet (K 25/34)

Eğer kudretsiz sivrisineğe kuvvet ihsan etsen kanadın güç koparan kuzey rüzgârı olur.

Sırlarla Dolu Olması

Sırlarla dolu olan Şems'in anlaşılması güçtür. Bu yüzden de soyut aklın onun sırlarını anlamamasına şaşılmamalıdır:

Esrâruna kim 'akl-ı mücerred ola hayrân

Mümkün mi seni derk ide mahkûm-ı tabî'at (K 25/36)

Yaratılış mahkûmunun seni anlaması mümkün mü ki soyut akıl sırlarına şaşsın!

Doğru yolu gösterene deliller şahit olsa yine her aklın Şems'in sırlarını anlaması mümkün değildir:

Her 'akl senün sırruna irmez tutalum kim

Burhân u kıyâs oldı delîl ehline hüccet (K 25/37)

Tutalım ki doğru yolu gösterene delil ve mukayese şahit oldu. (Yine de) her akıl senin sırrına ulaşamaz.

Şems, ezeli sırlara vakıftır, vahdeti ve kesreti anlamlarıyla bilendir:

Şol vâkıf-ı esrâr-ı ezelsin ki bilürsin

Vahdetde ne yüzden ola güncâyış-i kesret (K 25/62)

Şu ezeli sırlara vakıf olansın bu yüzden vahdette niçin çokluk sığışması olduğunu bilirsin.

Şems-i Tebrizî İle İlgili Teşbihler

Bad-ı Sâbâ

Şems aşağıdaki beyitte sabâ rüzgârı olarak tasavvur edilmiştir. Öyle bir sabâ rüzgârı ki nefesinin tesiriyle âleme daima yeni, taze hayat bahşetmektedir:

Ol bâd-ı sabâsın ki dem-i rûh-ı eseründen

Hem-vâre bulur tâze hayât 'âlem-i hilkât (K 25/39)

O sabâ rüzgârısın ki nefesinin tesirinden yaratılış âlemi daima taze hayat bulur.

Beyitten Şems'in Hakk yolunu göstererek etrafındakilere adeta yeni bir hayat bağışladığı anlamını da çıkarabiliriz.

Mum

Beyitte Şems, muma teşbih edilmiştir. Öyle bir mum ki marifetinin, bilgisinin tesirinden yaratılış sarayı ışık ve nurla dolmaktadır. Şems'in bilgisi tıpkı mumun etrafını aydınlatması gibi saraya benzetilen yaratılışı nurlandırmaktadır:

Ol şem'-i safâsın eser-i ma'rifetünden

Pür-nûr u fûrûğ olmada kâşâne-i fitrat (K 25/40)

O zevk mumusun ma'rifetinin tesirinden yaratılış sarayı ışık ve nur dolmaktadır.

Cevher

Aşağıdaki beyitte Şems şeriat nurlarının zuhur ettiği yüce bir cevhere teşbih edilmiştir. Şems'in âlim gönlü ise hakikat işaretleriyle dolu bir deniz olarak tasavvur edilmiştir. Şems beyitte kıymeti ve bilgisi yönüyle söz konusu edilmiş, nuruyla etrafını aydınlatan bir cevher gibi düşünülmüştür:

Deryâ-dil-i dâna-yı işârât-ı hakikat

'Âlî-güher-i matla'-ı envâr-ı şerî'at (K 25/26)

Hakikat işaretlerinin bulunduğu, himmeti geniş olan deniz gönüllü, şeriat nurlarının zuhur ettiği yüce cevher.

Şems'i satın alan şanlı, şerefli bir cevher olduğu için, bir cevher gibi olan Şems'in de kıymetinin paha biçilmez olduğu ifade edilmiştir. Buradan Şems'i satın alanın Hz. Mevlânâ olduğu anlamını çıkarabiliriz. Satın almakla kastedilen ise Şems'in dostluğu olsa gerek. Çünkü Şems'in Hz. Mevlânâ ile olan muhabbeti Şems'in kıymetini daha da arttırmış, paha biçilmez bir hale getirmiştir. Artık Şems öyle bir cevherdir ki ona kıymet biçmek mümkün değildir:

Çün cevher-i ülâdur olan sana haridâr

Takdîr olunur mı güher-i zâtına kıymet (K 25/35)

Seni satın alan şanlı, şerefli cevher olduğu için (senin) zatının cevherine kıymet biçilir mi?

Şems, uğurlu denizin cevheri olarak düşünülmüştür. Ancak öyle bir cevher ki o cevherle beka sultanlarının taçları süslenmektedir:

Şol gevher-i deryâ-yı kademsin ki senünle

Dihîm-i selâtin-i bekâ bulmada ziynet (K 25/61)

Şu uğurlu denizin cevherisin ki seninle beka sultanlarının tacı süs bulmaktadır.

Hz. Yusuf

'Adnî can ve gönlü Mısır'a; Şems'i de Hz. Yusuf'a teşbih etmiştir. Şair, Züleyha'nın Hz. Yusuf'un gömleğini yırtmasına telmihte bulunmuştur. Hz. Yusuf'a benzetilen Şems'in yırtılan etek ucundan sorumlu olmayıp, masum olduğu ifade edilmiştir.

Şol Yusuf-ı Mısır-ı dil ü cânsın ki degülsin

Hîç müttehem-i çâk-i ser-i dâmen-i 'ismet (K 25/60)

Şu gönül ve can Mısır'ının Yusuf'usun ki hiç masumluk (gömleğin) eteğinin ucundaki yırtılan parçanın töhmetlisi değilsin.

Tûr-ı Tecellî

Beyitte Hakk'ın Tur Dağı'nda tecelli etmesi ve Hz. Musa'nun ilahi hitabı işitmesine telmihte bulunulmuştur. Şems, Hakk'ın tecelli ettiği Tur dağına teşbih edilmiştir. Maddi dünya, geçici dünya Hakk'ın tecellisi ile yok olmaktadır. Şems'in de Hakk'ın tecelli ettiği Tur Dağı'na benzetilmesinden onun maddeden soyutlandığını, nefsinin Hakk ile fani ettiğini anlamaktayız:

Ol Tûr-ı tecellî-i Hudâ'sın ki Kelîm'e

Her berg-i dırahtı ola bin fakr-ı rü'yet (K 25/57)

Hudâ'nın tecelli ettiği Tur dağısın ki Kelîm'e (Musa Peygambere) ağacın her yaprağı bin görme fakirliği olsun.

Şems'e Duyulan Muhabbet

Aşağıdaki beyitlerde Şems'in Hakk'ın sevgilisi, iki âlemin sevileni ve ezeli sevilen olduğuna yer verilmiştir. Bu beyitler şairin Şems'e duyduğu muhabbetin bir göstergesi niteliğindedir:

Mahbûb-ı Hudâ'sın haber-i hüsn-i İlâhî

Tahkîk senün lutf-ı cemâlünden 'ibâret (K 25/49)

Hudâ'nın sevgilisinin, İlâhi güzelliğinin haberi; gerçek senin yüzünün güzelliğinin lütfundan ibarettir.

Ma'sûk-ı ezelsin ki olur nâz u girişmen

Revnağ-fiken-i bezmgeh-i mesned-i gurbet (K 25/50)

Ezeli sevilensin ki naz ve işpen gurbet makamının meclisine güzellik atıcısıdır.

Matlûb-ı Hudâvend-i dü-'âlem mi degülsin

Kevneynde zâtun bilürüz matlab-ı hazret (K 25/51)

İki âlemin Hudâvend'inin talep edileni değil misin? İki âlemde Hazretin isteği, zatını biliriz.

Sonuç

'Adnî, Şems'e orijinal bir nesib bölümü bulunan, doksan bir beyitlik uzunca bir methiye yazmış ve Şems-i Tebrîzî'yi hakikat güneşi, Tebriz'in şahı, şahların baş tacı, Hz. Muhammed'in nuru, ezelin ve ebedin sırrı, dinin pınarı, Peygamberin övdüğü, halkın en kerimi, ümmetin en kâmilî, şeriat nurlarının zuhur ettiği, zamanın piri, uğurlu denizin cevheri, ezeli sırların vakfı, lütuf ve kerem sahibi şeklindeki çeşitli sıfatlarla nitelendirmiştir. Şems'in sırlarla, hikmetlerle dolu olmasına, merhametine, şefkatine, kudretine, ilmine vurgu yapmış ve Şems ile bâd-ı saba, mum, cevher, Hz. Yusuf, Tur-ı Tecelli arasında benzerlik kurmuş bu şekilde Şems'i daima yüceltmıştır. Şems'in gönül ve can doktoru olduğuna da dikkat çeken şair Şems'in gönül ve can ağrısına şifa vermesiyle gönle artık hiç illet uğramayacağını ifade etmiştir. Bunların yanı sıra şair, kasidesine na't başlığını vererek Şems'e verdiği öneme de dikkat çekmiştir. Tüm bu beyitlerden hareketle 'Adnî'nin Şems'e ne denli değer verdiği, onu ne denli sevdiği görülmektedir. Mevlevî şairler, Şems'i Mevlevîliği diğer tarikatlardan ayıran kendileri için bir ayrıcalık olarak görmüş ve onu daima övmüşlerdir. Mevlevî bir şair olan 'Adnî'nin yazmış olduğu bu övgü dolu kaside de Mevlevîlerin Şems'e verdiği bu değeri gösterir nitelikte güzel bir örnektir.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLÂKÎ (2006). *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev.: Tahsin Yazıcı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ALİ ENVER BEY (2010). *Mevlevî Şâirler-Semahâne-i Edeb-*, Haz. Tahir Hafızoğlu, İstanbul.
- CAN, Şefik (2013). *Mevlâna Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- CEYHAN, Semih (2010). "Şems-i Tebrîzî", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.38, s.511-516.
- ÇELEBİ, Asaf Hâlet (2006). *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Ankara: Hece Yayınları.
- ESRAR DEDE (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, Haz. İlhan Genç, Ankara: AKM.
- FERİDUN BİN AHMED-İ SİPEHSÂLÂR (2011). *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, Çev., Tahsin Yazıcı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- GÖRE, Zehra (2004). *'Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HALICI, Feyzi (1986). *Mevlânâ Celâleddin Hayatı ve Eserleri*, Konya: Doğuş Ofset Matbaa.
- Süleyman Çelebi (2005). *Mevlid (Vesiletü'n-necât)*, Haz. A. Necla Pekolcay, İstanbul: Sufi Kitap Yayınları.
- TOP, Hüseyin (2007). *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- YENİTERZİ, Emine (2011). *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.